

**програма
розвитку овочівництва, картоплярства
та переробної галузі в харківському районі
на період до 2020 року**

**м. Харків
2012**

ПАСПОРТ

Програми розвитку овочівництва, картоплярства та переробної галузі в Харківському районі на період до 2020 рр.

Назва Програми	Програма розвитку овочівництва, картоплярства та переробної галузі в Харківському районі до 2020 року
Ініціатор розроблення Програми	Харківська районна державна адміністрація
Підстава для розробки Програми	Закони України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні», «Про державні цільові програми», Укази Президента України від 28.04.11 №493/2004 «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки та від 27.04.11 №504/2011 «Про національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»
Розробник Програми	Управління агропромислового розвитку Харківської районної державної адміністрації
Співрозробник Програми	Інститут овочівництва і баштанництва Національної академії аграрних наук України
Мета Програми	Метою Програми є встановлення шляхів нарощування виробництва якісної овочевої продукції, забезпечення потреб населення Харківського району вітамінною овочевою продукцією, доступною за ціною, в кількості та асортименті, визначених науково-обґрунтованими нормами споживання на базі соціально-економічного та інноваційно-інвестиційного розвитку з урахуванням передових досягнень науки і техніки
Головні завдання	Розробка, удосконалення та впровадження економічно-доцільних, ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій вирощування овочевої продукції, що забезпечать сталий розвиток галузі у регіоні; розробка інструментів стимулювання збільшення валового виробництва овочів шляхом нарощування виробництва у сільськогосподарських підприємствах Харківського району; удосконалення та впровадження енергозберігаючих технологій доробки овочів, зокрема ліній із миття, сортування; забезпечення інвестиційно-інноваційного регіонального розвитку овочівництва, ринкової інфраструктури, зокрема будівництво сучасних

	овочесховищ, реконструкції тепличних комплексів
Строки виконання Програми	2012-2020 роки
Учасники програми	навчальні і науково-дослідні заклади сільськогосподарського профілю, підприємства і сільськогосподарські товаровиробники усіх форм власності.
Відповідальний виконавець програми	Управління агропромислового розвитку Харківської районної державної адміністрації, Харківське районне управління меліорації і водного господарства
Етапи виконання програми	перший етап: 2012 – 2015 роки; другий етап: 2016 – 2020 роки
Джерела фінансування	За рахунок власних коштів аграрних суб'єктів підприємництва та інвестиційних фондів (українських та зарубіжних) у формах і видах, передбачених законодавством України.
Очікувані результати реалізації Програми	Доведення обсягів виробництва овоче-баштанної продукції до 13440т на рік; створення 60 додаткових робочих місць; підвищення рівня рентабельності галузі до 30%; забезпечення населення Харківського району високоякісною, доступною за ціною овочевою продукцією відповідно до медичних норм; зниження техногенного навантаження на навколишнє середовище відповідно до вимог міжнародних стандартів
Система управління та контролю	Реалізація Програми координується управлінням агропромислового розвитку Харківської районної державної адміністрації

І. ВСТУП

Програма з виробництва сільськогосподарськими підприємствами картоплі та овочів відкритого та закритого ґрунту з урахуванням потреб населення Харківського району ґрунтується на Законах України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні», «Про державні цільові програми», Указах Президента України від 28.04.11 №493/2004 «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2020 роки та від 27.04.11 №504/2011 «Про національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» району до 2020 року. Програма розробляється управлінням агропромислового розвитку Харківської районної державної адміністрації.

Метою Програми є встановлення шляхів нарощування виробництва якісної овочевої продукції, забезпечення потреб населення Харківського району вітамінною овочевою продукцією, доступною за ціною, в кількості та

асортименті, визначених науково-обґрунтованими нормами споживання на базі соціально-економічного та інноваційно-інвестиційного розвитку з урахуванням передових досягнень науки і техніки.

II. ЗАВДАННЯ І ЗАХОДИ ПРОГРАМИ

Ураховуючи постійно зростаючий попит на продукцію овочівництва та маючи на увазі реальні можливості Харківського району щодо збільшення валового виробництва овочів та насичення ринку продукцією місцевого виробництва, головним завданням Програми є:

1. Застосування науково - обґрунтованих підходів до вирощування овочів. Впровадження наукової організації праці на підприємствах.

2. Розвиток сучасних технологій вирощування овочів шляхом пристосування до конкретних ґрунтово-кліматичних умов окремого господарства, сорту і вимог замовника щодо готової продукції. Нарощування площі зрошувальних земель у регіоні: для крупнотоварних підприємств – до 100% та дрібнотоварних – до 30-50%. При цьому особливістю технологій в овочівництві повинно бути: постійне збагачення новими сортами, гетерозисними гібридами, матеріалами, способами та прийомами вирощування; впровадження краплинного зрошення, мікродощування, фертигації; використання у вирощуванні плівкових укриттів, агроволокна, регуляторів росту; застосування екологічно-адаптованих систем удобрення на основі збалансованого мінерального живлення рослин (оптимальне співвідношення азоту, фосфору та калію в межах 1,1-1,2:0,9-1,0:0,7-0,8; підсилення макро- та мікродобрих за рахунок науково обґрунтованого внесення мікроелементів, біодобрих, регуляторів росту; використання як заміників класичних органічних добрив – заорювання соломи, сидератів з додатковим використанням мікробіологічних препаратів (1т соломи – еквівалентна 3,5-4т гною).

3. Розвиток системи зберігання шляхом будівництва сучасних овочесховищ місткістю до 6000т із використанням холодильного обладнання, що дасть змогу забезпечити рівномірне постачання продукції впродовж року незалежно від сезонного вирощування овочів, максимально зберегти показники якості та забезпечити мінімальні природні втрати при зберіганні від 30 до 15%.

4. Розвиток системи переробки нестандартної та некондиційної продукції.

5. З боку держави для розвитку галузі овочівництва в Харківському районі повинно гарантуватися:

надання дотацій на одиницю посівної площі, зайнятої під овочевими культурами;

надання фінансової підтримки для часткового відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів, овочесховищ та покращання систем логістики і маркетингу для товаровиробників овочевої продукції;

надання пільгового кредитування для будівництва нових переробних підприємств та придбання іноземної сільськогосподарської техніки, аналогів якої не виробляються в Україні;

часткову компенсацію витрат на зрошення, енергоносії, добрива, засоби захисту рослин від хвороб, шкідників та бур'янів.

6. Наукове забезпечення виконання Програми полягає у впровадженні сортів та гібридів, адаптованих до місцевих природно-кліматичних умов, що мають лікувально-профілактичні, протекторні властивості, придатні до тривалого зберігання, промислової переробки та механізованого збирання.

7. Налагодження системи логістики (оптові ринки, торговельно-закупівельні кооперативи, супермаркети).

Програму планується виконати до 2020 року.

III. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОВОЧІВНИЦТВА ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ, НА РОЗВ'ЯЗАННЯ ЯКИХ СПРЯМОВАНА ПРОГРАМА

Харківський район розташований в центральній зоні Харківської області. Велика частина території району розорана, лише на схилах ярів, в долинах рік збереглися цілині ділянки. Району притаманні відповідні природно-кліматичні умови. Клімат помірно-континентальний з відчутними засухами. Середня температура найхолоднішого місяця січня становить -7°C, найтеплішого місяця червня – + 21°C. Зима - порівняно холодна, з різкими східними і південно-східними вітрами, заморозками, відлигами та ожеледицями, малосніжна. Весна – сонячна, тепла, нерідко супроводжується сухими східними вітрами, заморозками. Літо - спекотне, друга його половина помітно суха. Осінь - сонячна, тепла, суха. Максимальна середньорічна кількість опадів (550мм) випадає в північній частині району. Дощі часто випадають у вигляді короткочасних злив. Ґрунти родючі, головним чином чорноземи. Потужність найродючіших пластів досягає метра товщини, а іноді навіть більше.

Харківський район є традиційним овочевим регіоном, де виробництво овочів в 2011 році складала 516т (таблиця 1). Очікувана площа посіву овочевих культур в 2012 році буде складати 427га (таблиця 2), а протягом 2012-2015 рр. виробництво овочів збільшиться до 922,8т з площі 502га (таблиця 3).

Таблиця 1

Основні показники виробництва овочевої продукції Харківського району на 2011 рік

Культури	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га
Огірок	15	1830	122
Капуста	88	20680	235
Морква	87	13050	150
Цибуля	66	9108	138
Буряк столовий	35	6300	180
Томат	4	720	180
Овочеві разом	295	51688	167

Харківський район є середньо забезпеченим водними ресурсами регіоном України. Таким чином природно-кліматичні умови регіону потребують неодмінного застосування зрошення для вирощування овочів. Посівні площі під овочами відкритого ґрунту в районі у 2011 році склали 295га, до 2015 р. збільшаться до 502га, а до 2020 р. до 1000га.

Перехід овочівництва регіону до ринкових умов супроводжується зменшенням виробництва продукції у крупнотоварних господарствах суспільного сектору та збільшенням його у дрібних господарствах населення. Внаслідок переважаючої питомої ваги дрібних господарств населення у виробництві овочевої продукції (90,7% від загальної їх площі) та інших негативних факторів відмічається стримання впровадження інновацій, що призводить до підвищення собівартості та зниження якісних характеристик овочевої продукції. Це, в свою чергу, призводить до низького рівня товарності галузі.

Через екстенсивний шлях розвитку і низьку продуктивність праці після проведення приватизації приміських радгоспів і проведення відповідних трансформацій, пов'язаних з виробничою, галузевою, внутрігосподарською структурами, галузь овочівництва в регіоні розвивається повільними темпами. Проведення трансформації разом з передачею земель у приватну власність супроводжувалось руйнуванням не тільки спеціалізації виробництва овочів, але й системи зв'язків між сферами виробництва, збуту, переробки, зберігання і торгівлі овочевою продукцією. Поширенню овочівництва на заваді також стає неконкурентоспроможна в порівнянні з зерновими та деякими технічними культурами вартість вирощування (додаток 2). Насамкінець це призвело до втрати споживачем доступу до цінної і дешевої продукції. За роки трансформаційних змін склалася чітка тенденція концентрації виробництва овочів у підсобних господарствах населення і практично повна ліквідація овочівництва в сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності. Якщо, у 1990 році господарствами громадського сектора Харківщини вироблялося біля 70% овочевої продукції, то у 2011 році тенденція змінилася на протилежне – 5,7% від загального валового виробництва. Тобто регіон за належним рівнем організації вирощування овочевих рослин має значні потенційні можливості в перспективі.

Таблиця 3

Основні показники виробництва овоче – баштанної продукції
Харківського району 2012 – 2015 рр.

№ п/п	Культура	Площа, га	Валовий збір, центр(тонни)	Урожайність, ц/га
1	Огірок	20	2440	122
2	Капуста всяка	120	28200	235
3	Морква	80	12000	150
4	Цибуля	95	13110	138
5	Буряк столовий	80	14400	180

6	Томат	20	3600	180
7	Солодкий перець	5	750	150
8	Кабачки	15	3150	210
9	Дині	7	630	90
10	Гарбузи	40	10000	250
11	Кавуни	20	4000	200
12	Овоче – баштанні разом	502	92280 ц/г (922,8 тонн)	*

* Примітка: середня врожайність овоче – баштанних культур складає 173,1 ц/га

За раціонального поєднання різних видів овочевих культур, впровадження сучасних сортів, техніки, технологій при вирощуванні овочевої продукції, застосування інноваційних розробок можливо досягнути тільки за умов оптимальної концентрації посівів овочевих культур, за інтенсивного характеру виробництва. Інтенсифікацію овочівництва слід розглядати не як приватні інтереси окремих підприємств і товаровиробників, а як справу суспільної необхідності. Ліквідація у процесі трансформаційних перетворень системи спеціалізованих господарств, концентрація уваги і надання відповідних стимулів виробникам зерна, соняшника, ріпаку, в свою чергу, знизили увагу до системного нарощування овочевої продукції у регіоні.

Крупнотоварне виробництво овочів доцільне, на території району, оскільки він розташований у приміській зоні. Проте, наразі перевага віддається озимій пшениці, кукурудзі, соняшнику. Тобто свою діяльність господарства направляють на виробництво продукції, яка дозволяє в короткі строки одержати прибуток.

Збільшенню обсягу виробництва власної продукції у Харківському районі стоять на заваді:

- відсутність прямої фінансової допомоги на галузь овочівництва регіону з боку держави;

- неефективно функціонуючий ланцюг постачання, зокрема відсутність широкого впровадження логістики за принципом “від поля виробника до столу споживача”;

- недостатнє ресурсне, технологічне забезпечення, а від так і низький рівень агротехнології при вирощуванні овочевої продукції, що призводить до фізико-хімічної деградації ґрунтів, поглиблення водної та повітряної ерозії. Відсутність технології, адаптованої для окремих сортів і гібридів, точного висіву, касетної розсади, внесення мікродоз регуляторів росту та пестицидів;

- нерозвиненість систем зрошення, у т.ч. і краплинної, за умов мінімальної забезпеченості водними ресурсами;

- значне антропогенне навантаження внаслідок наявності великої кількості підприємств промисловості у регіоні;

- відсутність інвестицій у будівництво овочесховищ та інших об'єктів регіональної інфраструктури.

Темпи зростання обсягів виробництва випереджають темпи будівництва складських приміщень, що посилює тиск на ринок на етапі після збирання врожаю; незадовільна якість зберігання. Лише до 20% сховищ відповідають сучасним вимогам. Наразі потреба в будівництві овочесховищ в районі складає потужністю до 9500т, що породжує значні середні коливання цін на них у зимово-весняний період; незадовільне використання економічних важелів – кредити, страхування, квотування, авансування; відсутність вітчизняного машинобудування для галузі овочівництва внаслідок високих цін на іноземні аналоги, сільгосптоваробники мало використовують у вирощуванні овочів нові конструкції сівалок, обприскувачів, культиваторів, машин для висаджування розсади, поливу догляду за рослинами та збирання врожаю, що не дозволяє впроваджувати енергозберігаючі технології вирощування і, як наслідок, підвищується собівартість овочевої продукції; відсутність на підприємствах вітчизняного обладнання із енергозберігаючими технологіями, зокрема ліній із миття, сортування, упакування тощо; у галузі овочівництва захищеного ґрунту - високі ціни на природний газ та електроенергію, що становлять до 50 відсотків у собівартості продукції, а також високі відсоткові ставки за банківськими кредитами, що робить неможливим будівництво нових тепличних комплексів та реконструкцію діючих.

Для відродження галузі овочівництва в Харківському районі потрібно виконати комплекс заходів для забезпечення ефективного виробництва овочів відродження крупнотоварних сільськогосподарських підприємств інтенсивного типу; нарощування площі зрошувальних земель у регіоні: для крупнотоварних підприємств – до 100% та дрібнотоварних – до 30-50%; забезпечення гарантованої якості зберігання овочів (будівництво сучасних овочесховищ), що забезпечить зменшення втрат при зберіганні овочевої продукції від 30 до 15 %; налагодження системи логістики (оптові ринки, торговельно-закупівельні кооперативи, супермаркети).

На вирішення цих проблем і направлена Програма овочівництва, картоплярства та переробної галузі в Харківському районі на період до 2020 року (далі – Програма).

Основні показники виробництва овоче – баштанної продукції
Харківського району в 2015 – 2020 рр. (га).

№ п/п	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	502	600	640	700	800	1000

IV. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ, ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ

Головним результатом реалізації Програми буде забезпечення виробництва якісної овоче-баштанної продукції у Харківському районі до 2020 року до 13440т за рахунок збільшення врожайності та розширення посівних площ у сільськогосподарських підприємствах. Тобто доведення

забезпечення потреб населення району продукцією овочівництва, за помірними цінами в кількості і асортименті, визначеному науково обґрунтованими нормами споживання, що становить 161кг, у тому числі 134кг овочевих та 27кг баштанних, на одну людину на рік.

Програма надає можливість забезпечити розвиток інфраструктури, зокрема будівництва овочесховищ.

У цілому за різкого дефіциту органічних добрив створення бездефіцитного балансу елементів живлення в агроценозах, забезпечення сталого зростання врожайності овочевих рослин можливе при використанні науково обґрунтованих доз добрив, що враховують як біологічні особливості овочевих рослин, так і ґрунтово-кліматичні умови господарств. Прогноз потреби в мінеральних добривах для регіональних виробників овочевої продукції наведено в таблиці 4.

Таблиця 4

Потреба в мінеральних добривах при вирощуванні основних овочевих культур у Харківському районі

Роки	Необхідна кількість мінеральних добрив, тис. т			Вартість добрив, млн. грн
	азотні	фосфорні	калійні	
2012	104	119	57	0,810
2013	129	145	78	1,1
2014	152	170	96	1,39
2015	178	196	113	1,7

Слід відмітити, що органічні добрива краще застосовувати під огірок, цибулю, капусту, перець, баклажан. Як правило, їх вносять під зяблеву оранку восени, на заплавлених ґрунтах – навесні під переорювання зябу. Оскільки внесення органіки має тривалу післядію, в овочевих сівозмінах органічні добрива вносять раз у 3-4 роки. Останнім часом через різкий дефіцит органічних добрив актуальним є використання альтернативних джерел органіки для ґрунту: солома та рослинні залишки, сидерати, біодобрива, концентровані органічні добрива тощо.

Так, за вмістом органічної речовини 1т соломи еквівалентна 3,5-4т гною; до того ж за скорочення поголів'я худоби та переходу в тваринництві до нових інтенсивних способів відгодівлі без використання соломи, потреби в ній як корму для худоби різко скоротилися і виникли питання її утилізації. Заорювання подрібненої соломи та рослинних залишків в овочевих та овоче – кормових сівозмінах дозволить не тільки створити бездефіцитний баланс вуглецю, фосфору та калію, а ще сприятиме покращенню агрономічно цінних властивостей ґрунту, посиленню його мікробіологічної активності.

Вирощування сидеральних рослин (особливо в проміжних посівах) дозволяє збільшити надходження органічної речовини до ґрунту, але при цьому слід пам'ятати, що молода «не огрубівша» маса сидератів майже на 100% мінералізується в ґрунті, не перетворюючись на органічну речовину.

Також сидеральні рослини мобілізують важкодоступні елементи живлення з ґрунту та підґрунтя, що вивільнюються після мінералізації органічної маси і стають доступним джерелом живлення для наступних рослин.

Захист рослин від шкідливих організмів повинен ґрунтуватися на інтеграції різних методів контролю за зниженням їх чисельності. Разом з тим, актуальним буде зведення до мінімуму негативних наслідків застосування пестицидів широкого спектру дії: забруднення навколишнього середовища, поява резистентних популяцій, загибель корисної ентомофауни. Це особливо складно для такої галузі як овочівництво, продукція якої вживається у свіжому вигляді та використовується для отримання дитячого і дієтичного харчування.

Стратегією захисту овочевих рослин від шкідників і хвороб є інтегрована система захисту овочевих рослин для довгострокового регулювання розвитку та поширення шкідливих організмів на основі прогнозу ступеня загрози від них, створення та впровадження у виробництво стійких сортів, використання агротехнічного, біологічного і хімічного методів, які забезпечують надійний захист рослин і екологічну рівновагу в довкіллі.

Поряд з інтегрованим захистом передбачається до 2020 року розробка біологізованих систем, які ґрунтуються на охороні та збільшенні чисельності природних ентомофагів, використанні корисних мікроорганізмів, мінімізації хімічних заходів, підвищенні ролі імунологічного методу та використання стійких сортів і практичного їх застосування.

Специфіка споживання населення овочів і картоплі полягає в тому, що до 60% від їх загальної кількості надходить після зберігання зі сховищ. Овочі і бульби картоплі – надзвичайно специфічний об'єкт зберігання. Високий відсоток вмісту води та інтенсивний обмін речовин у бульбах картоплі і овочах обумовлюють їх низьку стійкість до фітопатогенів і механічних пошкоджень, що відображається на збереженості продукції і строках зберігання. Лежкість такої продукції залежить від сортових особливостей, технології вирощування та збирання, а також від режимів і способів зберігання.

Для створення оптимальних умов зберігання існують різні типи сховищ, де продукція без значного погіршення якості зберігається протягом 6 – 10 місяців. Овочі і бульби картоплі зберігають у спеціалізованих овочесховищах, цибулесховищах, сховищах з приточно – витяжною, примусовою, активною вентиляцією, зі штучним охолодженням, у камерах з регульованим (РГС) або модифікованим (МДС) газовим середовищем.

Для відправки на реалізацію необхідно передбачити систему машин для передпродажної доробки продукції, яка буде включати: машину для миття овочів та пакувальні машини.

Загальна економічна та соціальна ефективність розробленої Програми буде залежати, насамперед від кон'юнктури ринку, від дієвості інструментів державної аграрної політики, окупності витрат, пов'язаних з розвитком галузі щодо кількості виробленої продукції.

Реалізація Програми та застосування рекомендованих поелементних витрат на розвиток галузі ([додаток 1](#)) дасть можливість поліпшити ситуацію в економічній, соціальній та екологічній сферах та:

1. довести обсяг виробництва овочевої продукції до 13446т на рік;
2. збільшити виробництво овочів у сільськогосподарських підприємствах, у тому числі у закритому ґрунті, зокрема таких, що спеціалізуються на крупно-товарному промисловому виробництві;
3. створити до 60 додаткових робочих місць;
4. забезпечити розвиток ринкової інфраструктури, зокрема будівництва сучасних овочесховищ та реконструкції тепличних комплексів.

V. ОБСЯГИ ТА ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ПРОГРАМИ

Галузева Програма овочівництва, картоплярства та переробної галузі в Харківському районі є складовою частиною загальної програми розвитку українського села до 2015 року, якою передбачено використання коштів державного та місцевих бюджетів, інвестицій, власних коштів аграрних суб'єктів підприємства та інших джерел фінансування у формах і видах, передбачених законодавством України.

Обсяг загального фінансування на реалізацію Програми на період до 2020 року проводиться за рахунок власних коштів, згідно з наведеними розрахунками ([додаток 1](#)).